

AZ ORSZÁGOS SZAKMAI INFORMÁCIÓS RENDSZER KIDOLGOZÁSÁNAK ELSŐ SZAKASZÁRÓL

DÚZS János

Az országos információs rendszer könyvtár- és tájékoztatásügyünk jelenlegi és közeljövőbeli legfontosabb kérdése. Ezért lapunkban is igyekszünk ezzel minél többet és minél sokoldalúbban foglalkozni. Az 1977/5–6. számban megjelent VÁLYI Gábor írása a politikai, állami és jogtudományi információról, az 1978/1. számban KOVÁTS Zoltán elképzelése a tájékoztatás országos rendszeréről, az 1978/2. számban ZSIDAI József írta meg gondolatait az OSZIR tervezésének időszakában, ehhez a témakörhöz tartozik FÖLDI Tamás ugyancsak ebben a számban megjelent írása a társadalomtudományi információ nemzetközi kapcsolatainak kérdéseiről. Gondoljuk, hogy a könyvtár- és tájékoztatásügyet egyaránt alapjaiban érintő elképzelések, tervek olvasóinkban sok gondolatot ébresztenek. Kérjük, vessék ezeket papírra és mondják el a lap hasábjain. (– a szerk.)

BEVEZETÉS HELYETT

Részletek az MSZMP KB tudománypolitikai irányelvei megvalósításának tapasztalatai és időszerű feladatai c. dokumentumból.*

I.

6. A tudományos kutató-fejlesztő munka és az irányítás információ-ellátásában jelentős eredményeket értünk el. Fejlődtek a kutatóhelyek tematikai jellegű informálódásának lehetőségei, elkezdődött a kutatási-fejlesztési témák országos nyilvántartása, korszerűsödött a kutatásstatisztika, megkezdődött a társadalomtudományi információs rendszer létrehozása. Az egységes kutatási-fejlesztési információs rendszer kiépítésének azonban nincs világosan megfogalmazott koncepciója. Gátolja a tudományágakon belüli és tudományágak közötti együttműködést és a koordináció továbbfejlesztését, hogy nem kielégítőek a kölcsönös tájékoztatás és tájékozódás feltételei. A növekvő mennyiségű

* A dokumentumot 1977. június 28-án megtárgyalta és elfogadta az MSZMP Politikai Bizottsága. Megjelent: Magyar Tudomány 1977/9. sz.

információ szolgáltatásához nincsenek korszerű eszközeink, nincs elegendő és korszerű ismeretekkel rendelkező szakemberünk. Az e célra fordított anyagi eszközök szétforgácsoltak. Lényegében megoldatlan és koordinálatlan a nemzetközi információs rendszerekhez való kapcsolódásunk.

II.

4. c) A kutatás-fejlesztés hatékonyabb irányításának alapvető feltétele a hazai kutatómunka és kutatóbázis helyzetére, fejlődésére és a nemzetközi tudományos haladásra egyaránt kiterjedő korszerű információs rendszer kialakítása és működtetése. Tovább kell fejleszteni a kutatásstatisztikát, létre kell hozni a kutatás-fejlesztés irányításának és a kutatómunka információellátásának korszerű technikával, képzett szakemberekkel ellátott, a nemzetközi együttműködésbe is szervesen bekapcsolható rendszerét.

4. d) ... A műszaki fejlesztési feladatokhoz közvetlenül kapcsolódó kutató-fejlesztő tevékenység országos irányításában, különösen a népgazdaság egészét vagy több ágazatát átfogó komplex feladatok koordinálásában fokozni kell az OMFB szerepét és felelősségét. Töltsön be központi szerepet ... a szakmai információs rendszer kiépítésében és irányításában ...

NAGY JELENTŐSÉGŰ FELADAT – KOMOLY MEGOLDÁSI PROBLÉMÁKKAL

Az Országos Szakmai Információs Rendszer (OSZIR) fejlesztési koncepciójának kialakítása még akkor kezdődött, amidőn az ún. tudománypolitikai párt- és állami határozatok nem voltak ismeretesek, de már előrevetették a K+F információs rendszer korszerűsítésének komoly igényét. Feladattá az 1977. évben érett.

Az országban azonban sajnos ma még nincs olyan, a szakmai információs tevékenység kutatásával-fejlesztésével-tervezésével-szervezésével foglalkozó szakmai kapacitás, amely ilyen koncepció kidolgozására vagy a koncepció egyes részeinek az országos szempontokat is átfogóan figyelembevevő kidolgozására vállalkozna, illetve képes lenne. Ezért a munkát az OMFB a „szokásos” munkabizottsági módszerével kezdte el. Az ilyen munkára alkalmas, nem nagyszámú szakembergárdát ugyanis — bár volt néhány ilyen javaslat — munkahelyéről nem lehetne hosszabb időre e célra felmenteni.

A fejlesztési koncepció struktúrájának rendszerszemléletű, vázlatos kialakítása után tehát az OMFB munkabizottságokat hozott létre a koncepció egyes elemeinek kidolgozására, továbbá egy kisebb módszertani bizottságot, ún. „irányító és szintetizáló” bizottságot alakított az egész munka irányításában, a részanyagok szintetizálásában történő közreműködésre.

Tekintettel arra, hogy e munka operatív szervezését, irányítását az OMFB felügyelete alatt álló OMKDK szakemberhiány és a rendelkezésre álló idő rövidsége miatt nem tudta elvállalni, a fejlesztési koncepció kidolgozásának irányítása mellett annak operatív szervezése is kényszerűen az OMFB illetékes koordinátorának feladatává lett. Számos

problémát vetett fel és vitákra vezetett a fejlesztési tervek kidolgozásához szükséges kapacitás kérdése és a kitűzött rövid 1978. novemberi határidő.

FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓT 1,5–2 VAGY 4–5 ÉV ALATT?

A könyvtári, dokumentációs és információs szakemberek egy része azt a „klasszikus” utat vallotta egyedül értelmesebbnek és járhatónak, miszerint a jelen helyzet alapos felméréséből és elemzéséből kell kiindulni. Ez az adott munkalehetőségek mellett legalább 2 évet vesz igénybe. Ezután lehet a megfelelő célkitűzéseket, a cél eléréséhez való utakat, módokat további néhány év alatt kialakítani, a fejlesztési koncepciót megfogalmazni, előterjeszteni, jóváhagyatni, majd pedig további munkakapacitások és anyagi ráfordítások biztosításával a megvalósulást előkészíteni. Ehhez 4–5 évre lett volna szükség. Ez egyben azt is eredményezte volna, hogy ez alatt az idő alatt a szakmai információs helyzet lényegében alig fejlődik, ellenkezőleg: információellátottságunk és információszolgáltatásunk a növekvő igényekhez és a tudományos-technikai eredményekhez viszonyítva romlik.

Ezzel az „ideális” első megközelítésben különféle „tudományos” szempontok hangsúlyozásával is tetszetősen alátámasztható úttal és móddal szemben azonban olyan megoldást kellett keresni, amely ennél lényegesen rövidebb idő alatt, másfél, maximum 2 év alatt vezet el egy olyan fejlesztési koncepció kialakításához és elfogadásához, melyhez a megfelelő cselekvési és fejlesztési program szinte menet közben kiépíthető. Így első sorban a kutatás fejlesztése, de a gazdasági folyamat többi területének információellátása is tervszerűen, fokozatosan javul és a szakmai információellátásnak olyan rendszere alakul ki, amely a 80-as évek derekán működésének hatékony szakaszába léphet. Természetesen ezt a nehéz utat választottuk, hiszen a másik út végeredményben a kényelmesség, az adott körülmények között akarva-akaratlanul a fejlődés visszahúzásának útja.

A MUNKA TÁRGYI BÁZISAI

Amire e munkában támaszkodni lehetett, azok egyrészt olyan hazai résztanulmányok voltak, amelyek a szakmai információ többnyire műszaki-gazdasági területein, első sorban az OMFB-ben készültek. Figyelembe lehetett venni olyan tapasztalatokat, amelyek főleg az egyes tárcák információs intézményei, illetve nagykönyvtárak szerény kísérleti és fejlesztési munkáiból fakadtak. Támaszkodni lehetett továbbá a szocialista országok tudományos és műszaki információs rendszere (NTMIR) tervezésének, szervezésének és működésének a tapasztalataira, valamint külföldi országok és nemzetközi szervezetek vonatkozó eredményeire és célkitűzéseire.

További alapot jelentett az, hogy az információs intézmények, a nagyobb szakkönyvtárak vezető gárdája és szakemberei maguk is jórészt azonosan ismerték fel a felhasználói igények kielégítését gátló legfontosabb problémákat, megoldási módjukra vonatkozóan is többé-kevésbé hasonló megoldásokat, intézkedéseket tartottak szüksé-

gesnek. Ezek a valóban változást jelentő intézkedések általában olyanok, amelyek egy-egy intézmény, sőt egy-egy tárca keretén belül sem hajthatók végre önállóan, sőt nem kis részükben az információs szervek hatókörén kívül eső állami szintű szabályozásokat igényelnek.

Nyilvánvaló volt tehát, hogy ha a fejlesztésre vonatkozó eddigi részjavaslatokat, továbbá a szakemberek előbb említett tapasztalatait és javaslatait kellő mérlegeléssel összegyűjtjük, a szükséges mértékben időszerűsítjük, kiegészítjük, akkor birtokában leszünk azoknak a legfontosabb problémáknak, feladatoknak és módoknak, amelyek figyelembevételével a szakmai információs rendszer korszerűsítésének legfőbb feladatai megoldhatók. Abban az esetben persze, ha egyidejűleg az információs szervek jelenlegi struktúráját és tevékenységét, valamint a szükséges változásokat is megfelelő összefüggésben, rendszeresen kezeljük és fejlesztjük tovább.

E megfontolások alapján került sor arra, hogy egyrészt gyorsított ütemben befejezzük az OMFB feladattervében már szereplő elemző és ismertető tanulmányokat, mint pl. A hazai információs tevékenység fejlesztésének irányelvei 1990-ig, A szakirodalmi tájékoztatás számítógépes rendszerének koncepciója, Az MNK részvétele a NTMIR működésében és fejlesztésében stb.

Tekintettel arra, hogy a kialakítandó hazai rendszernek az NTMIR-rel kompatibilisnek kell lennie, ugyancsak intézkedni kellett, hogy az NTMIR azon dokumentumai, amelyek többségükben nehezen hozzáférhető jegyzőkönyvekben és többnyire munkanyelven (orosz) szerepeltek, valamennyi hazai illetékes munkatársnak a rendelkezésére álljanak, hogy az OSZIR fejlesztési koncepció kialakításánál felhasználhassák. Az NTMIR dokumentumait gyorsan, gyakorlatilag használható formában az azóta keresetté vált „kék füzetek” alakjában alig több, mint másfél év alatt az OMFB jelentette meg a Szakmai Információs Tárcaközi Bizottság kiadványaként. Ezek a következők:

1. A KGST tagországok Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszerének áttekintése
2. Az NTMIR normatív-műszaki dokumentumai I. rész
3. Az NTMIR prognózisa 1990-ig. Az NTMIR fejlesztésének 1978–1985. évi távlati programja
4. Az NTMIR speciális és ágazati rendszereinek munkatervei
5. Az NTMIR koncepciója és típusdokumentumai
6. Az NTMIR normatív-műszaki dokumentumai II. rész
7. A TMIR helyzete és távlati fejlesztése a BNK-ban
8. A TMGIR helyzete és távlati fejlesztése az LNK-ban
9. Az NTMIR normatív-műszaki dokumentumai III. rész
10. A TMGIR helyzete és távlati fejlesztése a CsSzSzk-ban
11. A TMIR helyzete és távlati fejlesztése az NDK-ban
12. A Szovjetunió Állami Tudományos és Műszaki Információs Rendszere irányításának és fejlesztésének főbb kérdései I.
13. A Szovjetunió Állami Tudományos és Műszaki Információs Rendszere irányításának és fejlesztésének főbb kérdései II.

A MUNKA SZEMÉLYI FELTÉTELEI

Az OSZIR Fejlesztési Konceptió egyes részeinek kidolgozásához módszertani, irányítási és szintetizáló munkáihoz elég nehéz volt a munkabizottságok személyi összeállítása, hiszen itt csak olyan munkatársakkal lehet eredményt elérni, akik eleve elkötelezik magukat az OSZIR fejlesztési koncepció ilyen módon való kidolgozásának nehéz, harcoss munkája mellett, akik egyúttal elegendő tapasztalattal és amellet e munkára fordítható idővel is rendelkeznek.

E munkabizottságoknak és tagjaiknak azért is kellett eddig szokatlan, újszerű munkát végezniök, mert nem a már „megszokott” tanulmánykészítés volt a feladatuk, hanem lényegében az OSZIR adott dokumentumaiból kiindulva a korszerűsítés téziseit kellett kialakítaniok, az előbbieken említett anyagok összegyűjtése, megítélése, kiegészítése és tézisszerű szintetizálása révén.

A munkabizottsági tézisek kidolgozása során ezt a nem könnyű feladatot a munkabizottságok lelkesen és az adott körülmények között eredményesen oldották meg. A munkabizottságokban az információs intézmények, nagykönyvtárak sok munkatársa vett részt, tehát a fejlesztési koncepciót alapozó tézisek egyúttal sokoldalú megvitatás eredményeként is tekinthetők.

NÉHÁNY A KONCEPCIÓ EDDIGI KIDOLGOZÁSA SORÁN VITATOTT, KIALAKULT SZEMPONT

Természetesen az itt vázolt néhány, szélesebb érdeklődésre számot tartó szempontot, megállapítást korántsem lehet véglegesnek tekinteni, de megemlítésük azért hasznos, mivel a viták során ezek lényeges kérdéseiben egyetértés alakult ki.

Egyetértés alakult ki arra vonatkozóan, hogy a társadalmi-gazdasági haladás, a tudományos és műszaki fejlődés növekvő követelményeit kielégíteni képes korszerű szakmai információellátás kellő hatékonysággal a dokumentumtárak (beleértve a szakkönyvtári állományt is), a különféle könyvtári-, dokumentációs és információs feldolgozás, továbbá a mindezekben alapuló információs szolgáltatás megfelelő elemeinek integrálása és koordinálása által valósítható meg. A könyvtári törvény végrehajtásáról intézkedő (17/1976 (IV. 7.) MT. sz.) rendeletben azonos felügyeleti szervhez (minisztérium, országos hatáskörű szerv) vagy fenntartóhoz tartozó könyvtári hálózatok, továbbá szakterületi és területi együttműködési körök, valamint ezek munkáját összehangoló koordinációs központok kijelölését és működését irányozzák elő. Az előbbieken alapján viszont világos, hogy a korszerű, a könyvtár-feldolgozás-információs szolgáltatás láncolatú szakmai információs rendszer akkor tudja információellátási feladatait megfelelően teljesíteni, ha az információ beszerzésével, feldolgozásával és szolgáltatásával kapcsolatos – jelentős mértékben könyvtári keretekben is folyó – tevékenységet országosan, az ágazati irányítással és felügyelettel is összehangoltan végzi. Ennek eredményes megoldásához viszont olyan szabályozás szükséges, amelyben a könyvtári, a dokumentációs és az információs szabályozás egyeztetve jelenik meg, függetlenül attól, hogy

a könyvtári jellegű szabályozás kidolgozása, bevezetése, ellenőrzése alapvetően a Kulturális Minisztérium, a szakmai információs jellegű szabályozások pedig alapvetően az OMF, egészében tehát a két szerv együttes feladatát képezik.

Egyértelművé vált lényegében az is, hogy a szakmai információs intézmények meglévő munkaerő-, felszerelési-, dokumentumállományával is a jelenleginél hatékonyabb szakmai információellátás érhető el a meglévő tartalékok feltárásával, a meglévő források országosan koordinált felhasználásával. A már sok részben feltárt ilyen tartalékok és racionalizálási lehetőségek, amelyek néhány éven belül is eredményt hozhatnak, a hosszabb távú fejlesztési intézkedések mellett és azokkal együtt részét kell, hogy képezzék a fejlesztési koncepciónak.

Igen fontos, hogy a megvalósítás a fokozatosság elvének figyelembevételével történjen. Ez egymással összefüggésben több területen is érvényesítendő. Az első időszakban a szakmai információs intézményeknek azt a törzset, (maximálisan 20–25 intézményt) kellene koordináltan és koncentráltan fejleszteni, ahol a dokumentumállománynak, szakemberállománynak, technikának stb. jelenleg is a zöme van – tehát azokban a tájékoztatási intézményekben és szakkönyvtárakban, mint az OSZIR törzs-intézményeiben –, ahol a munka fejlesztése révén viszonylag rövid időn belül a legjobban javítható az ország szempontjából fontos szakmai információs igények kielégítése. Ezután kellene második szakaszban, de nem feltétlenül sorba kapcsolva, annak a mintegy 50–60 intézménynek differenciált fejlesztését tervezni, ahol jelentős K+F tevékenység folyik és nagyobb szakkönyvtáraik vannak (beleértve az egyetemi és főiskolai könyvtárakat is). Harmadik szakaszként kellene kezelni azt a több mint ezer „szakkönyvtár”-at, amelyek fejlődését elsősorban a tárcák és szakterületi koordinációs központok segítenék, koordinálnák, de az országos jellegű intézkedések is mint pl. a beszerzési, hozzáférési lehetőségek javítása, a szakember képzés eredményei, stb.

A munkálatok során tapasztalható volt a szakemberek egy részének aggodalma, nem ismervén, hogy miképp módosítja az OSZIR a jelenlegi szervezetet, a működő szolgáltatásokat és így tovább. Kellő egyetértés alakult ki arra vonatkozóan, hogy a kidolgozás alatt álló koncepció a jelenleg kialakult profilok átrendezését rövid távon semmiképp sem irányozza elő. Természetesen lehetségesek célszerű, teljesítménynövekedést biztosító kiigazítások, de bármely, egyébként helyes elv merev alkalmazásával adott helyen begyakorolt gyűjtő, feltáró, szolgáltató munkát egy gyakorlatlanabb szervezetbe átprofilozni értelmetlen lenne. Az új profilok, új szolgáltatások, gépi hordozók bevezetésénél már elsősorban az országos hatékonyság szem előtt tartása szabja meg a feladatok telepítését, az anyagi támogatást, a szükséges kutató-kísérletező munkát. Emellett az új bevezetésre irányuló kezdeményezések és vállalások – természetesen a koncepció keretei között – a lehetőségek szerinti támogatást és elismerést érdemlik a továbbiakban is.

A FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ KIDOLGOZÁSÁNAK ELSŐ SZAKASZA

A munkabizottsági tézisek elkészítése

A munkabizottságok az alábbi részterületek téziseit dolgozták ki:

1. A szakirodalmi dokumentumbázis koordinált fejlesztése
2. A szakirodalmi szolgáltatások koordinált fejlesztése
3. A korszerű információs technika és technológia bevezetése számítástechnika, mikrofilm, sokszorosítástechnika
4. A NTMIR-ben való részvétel fejlesztése
5. A NTMIR-en kívüli nemzetközi és nemzeti információs rendszerekkel való együttműködés fejlesztése
6. A nem szakirodalmi: audio-vizuális és komplex információellátás fejlesztésének irányelvei
7. A szakmai információs munkaerőellátás fejlesztése
8. A szakmai információs tevékenység finanszírozási hatékonyságának növelése
9. Az OSZIR működésének a jogi szabályozási feladatai
10. Az OSZIR irányítási rendszerének kialakítása.

A tézisek kidolgozásával szemben olyan igényeket támasztottak, hogy azok az 1990–2000 között elérendő célállapotot, valamint a célállapot elérésére javasolt feladatokat (eszközöket, módokat) határozzák meg.

A fejlesztési koncepció kidolgozásának következő szakaszában a tézisekre támaszkodva egyrészt a célállapot elérését biztosító feladatokhoz szükséges alapvető, országos kihatású, tehát valamennyi tárcára érvényes, illetve valamennyi tárcában és szakterületen végrehajtandó intézkedések meghatározása, nagyléptékű ütemezése, – másrészt az intézkedések fő realizálási feltételeinek a körvonalazása, méretezése a feladat. E munkák természetesen visszahatnak a tézisek szükségszerű pontosításaira is. A kidolgozás második szakaszában az intézkedések és a feltételek reális meghatározása érdekében együttműködés alakul ki az intézkedéseket előkészítő, kiadó és végrehajtó szerveivel. Ebben a szakaszban tehát már a tárcák az egyes részterületek gondozására kijelölt szakemberei megismerkednek a munkabizottsági tézisekkel és bekapcsolódnak az alapvető intézkedések és a megvalósítás feltételeinek meghatározásával foglalkozó konzultációkba. A mindezek eredményeképpen kialakuló koncepciótervezet a terv szerint f. év őszén kerül szakmai vitára.